

# SCRISOAREA EPISCOPULUI VASILE AL ROMANULUI ÎN CONTEXTUL CONFLICTULUI DINTRE MITROPOLITUL GHERONTIE ȘI MARELE CNEAZ IVAN AL III-LEA

Nicolai ZAGNAT

Un prim dialog dintre ierarhii români și cei ruși este reflectat într-o scrisoare a episcopului Vasile al Romanului<sup>1</sup> către Gherontie<sup>2</sup>, mitropolitul Moscovei .

Este unul dintre cele mai vechi documente care atestă legăturile Bisericii Române cu Biserica Rusă sau, mai exact, „mitropolia de jos a Moldovei”<sup>3</sup> cu Mitropolia Moscovei.

Scrisoarea apare în contextul neînțelegerii cneazului moscovit Ivan al III-lea cu mitropolitul Moscovei Gherontie, care, cu prilejul

---

<sup>1</sup> Episcopul Vasile al Romanului – este urmașul în scaun al Episcopului Tarasie. Nu se poate stabili în ce an a urcat în scaunul vlădicesc de la Roman. Este pomenit prima oară abia în 1484, într-o scrisoare de răspuns, pe care episcopul de Roman a adresat-o mitropolitului Gherontie al Moscovei. El „este amintit în mai multe documente interne”, „iar la 12 iulie 1499 figurează alături de mitropolitul Gheorghe, episcopul Ioanichie al Rădăuților și de marii dregători ai țării în tratatul încheiat de Ștefan cel Mare cu Jan I Olbracht regele Poloniei”. A murit la scurt timp după 31 august 1499, când este atestat documentar pentru ultima dată. (Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, pp. 366-367), iar Doru Mihăescu susține: „din 17 noiembrie 1502” este amintit «episcopul» Vasile „al Mitropoliei de Jos, din Târgul lui Roman” (Doru Mihăescu, *Episcopia Romanului, 600 de ani de istorie*, Ed. Academiei Române, București, 2007, p. 12; DRHA, vol. III, pp. 503-506, nr. 283), probabil este o greșeală de tipar.

<sup>2</sup> Gherontie – mitropolit al Moscovei (1473-1489), ales la 23 aprilie, întronizat la 29 iunie. A decedat la 5 mai sau 28 mai. Este canonizat de Biserica Ortodoxă Rusă în anul 2001. Este îngropat în catedrala Adormirea Maicii Domnului din Kremlin alături de Sfântul Iona, în partea de nord a catedralei.

<sup>3</sup> Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 366; „al Mitropoliei de jos, din Târgul lui Roman”, Doru Mihăescu, *Episcopia Romanului, op. cit.*, p. 12.

sfințirii<sup>4</sup> catedralei „Uspenia”<sup>5</sup> din Moscova, a înconjurat-o cu întreg soborul de slujitori împotriva cursul soarelui. Cneazul moscovit, fiind nemulțumit de această rânduială tipiconală, intră în conflict cu mitropolitul.

Nu avem însă păstrată, în documente, scrisoarea mitropolitului Gherontie către episcopul Vasile.

La 2 februarie, printr-un oarecare Mihail Iacovlevici, ierarhul Romanului trimite la Moscova respectiva epistolă.

O reproduc în întregime: „Anul 6992[1484]. Sosit-a [scrisoarea] de la Moldoveni cu Mihail Iacovlevici. Smeritul Episcop moldovean din târgul Romanului, Vasile, către cel ce petrece întru mare cinstire a Sfântului Duh; părintele părinților, păstorul și învățătorul călugărilor și mirenilor și povățuitorul mântuirii de Dumnezeu, cetății a Mos-covei, Kir Gherontie, arhiepiscop și păstor al întregului pământ rus. Închinu-mă smereniei tale, sfinte și cinstite părinte, plecându-mă până la pământ. Din nou dăm de știre marei tale sfințeniei ca păstorului nostru, că, dacă se ridică o neînțelegere între tine și marele cneaz al Moscovei cu privire la sfințirea bisericii, pentru că unii zic că sfințele să se poarte după [mersul] soarelui, iar alții după cădere [îndărăt]. Bine să știe Marea Ta Sfințenie, Stăpâne Doamne, că în legea gre-cească nimic nu se face în Sfânta Biserică după mersul soarelui, ci tot îndărăt, fie la sfințire, fie la toacă, sau orice altă lucrare, săvârșitoare în Sfânta Biserică, toate se fac împotriva mersului soarelui. Cel ce va săvârși după mersul soarelui, după legea grecească, acela este afurisit de întâiul sobor al celor 318 purtători de Dumnezeu, sfinți părinți de la Niceea.

La noi, Latinii (catolicii) fac așa [adică sfințesc Biserica ocolind după cum merge soarele], dar noi nu primim acest lucru, învredni-cească-ne prea bunul Dumnezeu (a ședea) de-a dreapta sa în ziua cea grozavă și să auzim fericitul lui glas pentru rugăciunea sfinților

<sup>4</sup> Sfințirea a avut loc la 1479, 12 august .

<sup>5</sup> Uspenia – „catedrala Adormirii Maicii Domnului”. Este „situată în centrul Kremlinului”, fiind „sanctuarul principal al întregii Rusii. Aici se află „icoana făcătoare de minuni” a Maicii Domnului din Vladimir, aici avea loc încoronarea țarilor, aici erau înmormântați mitropoliții. Ivan al III-lea a rupt în catedrală documentul hanului tătar, în care se susținea dependența Rusiei de Hoarda de Aur.”

Catedrala a fost construită de meșteri ruși, după proiectul și conducerea inginerului și arhitectului bolognez Rodolfo Fiorvanti, între anii 1475-1479. (Hubert Faensen, Vladimir Ivanov, Arhitectura rusă veche, Editura Meridiene, vol. I., București, 1981, p. 293)

săi. Scrisu-s-a în Mitropolia de jos a Moldovei. Februarie în 2. Celui ce petrece întru mare cinste a Sfântului Duh Arhiepiscopului Moscovei, Kir Gherontie”<sup>6</sup>.



Binecuvântarea Marelui Cneaz Ivan al III-lea de către Mitropolitul Gherontie

”, pe care cneazul a rezolvat-o în favoarea ierarhului din Rostov. Ierarhul Vasian și arhimandritul Ghenadie nu aveau argumente serioase, ei spuneau „Hristos, Soarele cel Adevărat, a călcat iadul, a legat moartea și a eliberat sufletele; de aceea de Paști se înconjoară [după mersul soarelui], la fel este la utrenie.”<sup>10</sup>

Majoritatea arhimandriților și egumenilor erau de partea mitropolitului. Unul dintre susținătorii ierarhului moscovit remarcă „Eu am văzut la Sfântul Munte sfințire de biserică – acolo mergeau cu

Conflictul dintre cneazul moscovit și ierarhul Gherontie are loc la 1479 în ziua de 12 august. Conflictul în sine a avut mai multe aspecte, dar el a culminat că „mitropolitul Gherontie, care a mers în jurul bisericii cu crucile nu după mersul soarelui”<sup>7</sup>, după care cneazul s-a supărat pe mitropolit și a spus „că pentru astfel de treburi vine mânia lui Dumnezeu”.<sup>8</sup>

Oponenții lui Gherontie, care susțineau contrariul, fiind chemați de cneaz să analizeze acest fapt erau arhiepiscopul Vasian de Rostov și arhimandritul Ghenadie<sup>9</sup>, dintre care, la 1478, primul a avut o dispută referitoare la jurisdicția vestitei mănăstiri „Kirilo-Belozersk”,

<sup>6</sup> Paul Mihailovici, *Legături culturale dintre români și ruși*, Chișinău, 1932, p. 11; scrisoarea în românește a fost publicată de d. Ștefan Ciobanu sub titlul „Din bibliotecile rusești”, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Chișinău, 1924, p. 73.

<sup>7</sup> Макарий (Булгаков) Митрополит Московский и Коломенский, „История Русской Церкви”, книга четвертая, часть первая, Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, Москва, 1996, Macarie (Bulgakov) Mitropolit al Moscovei și al Kolâmeei, *Istoria Bisericii Ruse*, cartea IV-a, partea I-a, Moscova, p. 44 (traducere din limba rusă).

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 44 (traducere din limba rusă).

<sup>9</sup> Arhimandritul Ghenadie – stareț al mănăstirii Ciudov, apoi a devenit arhiepiscop de Novgorod. A fost aspru pedepsit de mitropolitul Gherontie.

crucile împotriva [mersului] soarelui.”<sup>11</sup> Conflictul se încheie curând, datorită problemelor civile ale cneazului și anume cu incursiunile tătarilor hanului lui Ahmat. Dar peste doi ani se iscă aceiași dispută publică dintre marele cneaz și mitropolit referitor la sfințirea bisericilor. Ivan al III-lea interzice mitropolitului Gherontie sfințirea bisericilor construite de el, „[Sfântul] Ioan Gură de Aur”<sup>12</sup> și „Nașterea Maicii Domnului din Kremlin”<sup>13</sup>. Mitropolitul se retrage la mănăstirea Simonov, „lăsând cârja arhierească în catedrală și luând cu sine numai veșmintele”<sup>14</sup>, la „24 august 1481”<sup>15</sup>.

Mitropolitul Gherontie, având o susținere prea mare din partea clerului, iar cneazul, numai pe arhiepiscopul Ioasaf<sup>16</sup>, urmașul lui Vasian, și arhimandritul Ghenadie, cedează și trimite pe feciorul său, „Ivan Molodoi”<sup>17</sup>, să-i ceară iertare și să se întoarcă în scaunul mitropolitan. Dar ierarhul refuză și astfel „Marele cneaz a plecat la el însuși și a bătut închinăciuni, rugându-l să revină la conducerea mi-

---

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 44; „Е.Е. Голубинский, „История Русской Церкви”, том II, период второй от нашествий монголов до митрополита Макария вкл]чительно первая половина тома (Е.Е. Golubinski, *Istoria Bisericii Ruse*, perioada a doua, de la invazia mongolilor până la mitropolitul Macarie inclusiv prima parte a volumului), Ed. крутицкое патриаршее подворье, Москва, 1997, p. 554 (traducere din slava veche).

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 44 (traducere din limba rusă).

<sup>12</sup> Архим. Макарий Веретенников, Геронтий – митрополит Московский и всея Руси Православная Энциклопедия, том XI Георгий – Гомар, Цековно-научный центр «Православная Энциклопедия» Москва, 2006, Архим. Macarii Veretennikov, Gherontie-mitropolit al Moscovei și a întregii Rusiei în Enciclopedia Ortodoxă, vol. XI Gheorghie-Gomar, Centrul științific-bisericesc „Enciclopedia Ortodoxă”, Moscova, 2006, p. 407 (traducere din limba rusă).

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 407 (traducere din limba rusă).

<sup>14</sup> Macarie (Bulgakov) Mitropolit al Moscovei și al Kolâmeii, *op. cit.*, vol. IV, cartea I, partea I, p. 44.

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 407 (traducere din limba rusă).

<sup>16</sup> Arhiepiscopul Ioasaf este în scaunul de ierarh al Novgorodului din „22 iulie anul 1481 „Е. Е. Голубинский”, *op. cit.*, p. 554 (traducere din limba rusă).

<sup>17</sup> „Иван Молодой” (1458-1490), adică „Ivan cel Tânăr” sau i se mai spune „Иван Тверянки”, adică „Ivan al Tverencei”. Astfel este numit în cronici: Cronica Simeonov, Cronica Novgorod, Cronica Sofiiski, etc. (traducere din slava veche).

Țareviul Ivan este feciorul cel mai mare a marelui cneaz Ivan al III-lea din prima căsătorie cu Maria Borisovna (probabil 1442-1467), din familia „cneazului de Tveri, Boris Alexandrovici, fiind verișoara de gradul 3 cu Ivan al III-lea, care a decedat, probabil, fiind otrăvită, după recentele cercetări a medicilor legiști, care au descoperit o cantitate mare de plumb în oasele ei. (Т.Д. Панова, Кремлевские усыпальницы, История, судьба, тайна [Т.Д. Panova, Criptele din Kremlin, Istoria, soarta, taina], Изд., Индрик, Москва, 2003, p. 120 (traducere din limba rusă).

tropoliei, recunoscând că el este vinovat în toate; și promițând să asculte de mitropolit în toate învățăturile, așa cum a fost în vechime”<sup>18</sup>.

Un alt aspect al acestei dispute poate fi înțeles din faptul că, referitor la ritualuri bisericești, mitropolitul Filaret ne informează: „nu este nimic surprinzător, că la sfârșitul secolului XVI-lea în Rusia s-au format multe ritualuri particulare sau inovatoare. O parte s-a format din o nu prea bună înțelegere, o parte ca urmare a indiferenței cu care sfințeau în sfintele Biserici ...”<sup>19</sup>.

Același istoric relatează, că „este cunoscut că în primele trebnice moscovite tipărite, mersul „но-солонь” (după soare) era indicat numai la oficierea cununiei, iar în slujebnicul de la Solovețk al mitropolitului Macarie (Nr. 1085) și aceasta lipsea”<sup>20</sup>. Astfel se explică faptul că în Rusia în perioada aceasta nu aveau nimic scris despre ritualul înconjurării bisericii la sfințire, fapt pe de o parte confirmat de lipsurile acestei rânduiei în cărțile liturgice.

Cronica „Sofiiski”, din care practic se informează toți istoricii despre acest conflict, se menționează că: „Pentru hotărârea problemei apărute s-au adresat (apucat) în căutarea din cărți și mult au căutat în ele (cărți), nimic în ele (cărți) n-au găsit – cum să meargă la sfințirea bisericii, după soare sau împotriva [mersului] soarelui”<sup>21</sup>.

Referitor la argumentele teologice care se aduceau pentru susținerea unei învățături a Bisericii mai ales în această perioadă în Rusia era nevoie de o probă scrisă și avem ca exemplu disputa dintre mitropolitul Filip, cărturarul Nikita Popovici, pe de o parte, și legatul papal Antonie, pe de alta parte, despre „unirea de la Florența”,<sup>22</sup> astfel pentru „că ultimul nu avea „mărturii din cărți”<sup>23</sup> nici nu erau luate în considerație ca și credibile argumentele sale.

Kloss B. M. și Nazarov V. D. ne menționează că totuși, la 1481,

<sup>18</sup> Macarie (Bulgakov), Mitropolit al Moscovei și al Kolâmeii, vol. IV, cartea I, partea I, *op. cit.*, p. 45 (traducere din limba rusă).

<sup>19</sup> Архиепископ Филарет, „История русской Церкви” (Arhiepiscopul Filaret, Istoria Bisericii Ruse), Ed. издательство сретенского монастыря, 2001, p. 415 (traducere din limba rusă).

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 415 (traducere din limba rusă).

<sup>21</sup> E. E. Golubinski, *op. cit.*, tom II, p. 553 (traducere din limba rusă).

<sup>22</sup> Macarie (Bulgakov) Mitropolit al Moscovei și al Kolâmeii, cartea IV-a, partea II-a, *op. cit.*, p. 183 (traducere din limba rusă).

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 183 (traducere din limba rusă).

în anturajul mitropolitului „a fost alcătuită o lucrare polemică despre regula sfințirii bisericii”,<sup>24</sup> în care se confirmă, că rânduiala după mersul soarelui, „este o erezie contrară Sfintei Scripturi”.<sup>25</sup>

Un alt aspect al acestui conflict este remarcat de istoricul rus Kartaşev: „Marele cneaz moscovit, înălțând în persoană conștiința de sine mai ales sub influența ideii de transfer de putere a cezarilor bizantini, care, de fapt, într-un anumit fel a fost rezolvată prin căsătoria lui în 1472, cu nepoata ultimului dintre împărați, Zoe Paleolog, tot mai des și cu curaj a început a se implica în treburile bisericești. Dar mitropolitul numit de cneaz a început încet să piardă din autoritatea și independența sa anterioară...”<sup>26</sup> Astfel ne este sugerată și titulatura de basileu, pe care o capătă după căderea Constantinopolului și, mai ales, prin certificarea căsătoriei sale.



Sfântul Gherontie  
Mitropolit al Moscovei

„Ivan, căsătorit cu Sofia, a început să se considere pe sine urmaș al împăraților bizantini, se desemna țar în legăturile cu străinii. A introdus titlul de țar, ritualul cununiei țarului și chipul Sfântului Gheorghe pe stema moscovită, învingând balaurul și l-a unit cu stema bizantină – bicefalul vultur alb.”<sup>27</sup>

Dar, în același timp, ierarhii moscoviți aveau un cuvânt greu de spus în fața marelui cneaz referitor la problemele bisericești, iar uneori și la cele politice și avem, desigur, exemple evidente; mitropolitul Filip predecesorul lui Gherontie, l-a obligat pe Ivan al III-lea să ia măsuri pentru a-l împiedica pe legatul papal să

<sup>24</sup> Arhim. Macarii Veretennikov *op. cit.*, p. 407; Клосс Б.М., Назаров В.Д., По-лемическое сочинение 1481 г. о хождении «посолонь» (Lucrarea polemică a anului 1481 despre mersul „după soare”) Московская Русь (1359-1584), Культура и самознание, Москва, 1997, p. 383 (traducere din limba rusă).

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 407; *Ibidem*, p. 383 (traducere din limba rusă).

<sup>26</sup> А. В. Карташев (A.V. Kartašev), «Очерки по истории русской православной Церкви» (Schiață pentru Istoria Bisericii Ortodoxe Ruse), том I, Санкт-Петербург, «Библиополис», Издательство Олега Абышко, 2004, p. 403 (traducere din limba rusă).

intre în Moscova în fruntea dele-gației ce a însoțit-o pe Sofia Paleologul cu crucea latinească tur-nată în relief<sup>28</sup>, iar arhiepiscopul Vasian<sup>29</sup> intervine cu o replică dură către „Ivan Vasilievici”, când cneazul era în conflict militar cu ha-nul lui Ahmat. La fel și mitropolitul Macarie<sup>30</sup> îl descrie pe ierarhul moscovit astfel: „Sfințitul Gherontie era un bărbat cu caracter dur și în chestiuni bisericești nu o dată a arătat independența sa chiar în relația cu marele cneaz”.<sup>31</sup>



Punerea pietrei de temelie a palatului din curtea Mitropoliei

Am expus cele de mai sus pentru o mai bună cunoaștere a situației din cadrul conflictului dintre cneaz și mitropolit. Este cert că această scrisoare a fost trimisă la 2 februarie 1484, deoarece reiese din însuși textul scrisorii.

Autorul scrisorii este Vasile, episcopul Romanului, care este pomenit pentru prima oară odată cu semnarea acestei epistole, în 1484<sup>32</sup>.

Preotul și istoricul Paul Mihailevici susține că „Mitropolitul Gherontie, în toiul certeii între el și cneaz, se adresează episcopului Vasile de la Roman, care era considerat ca un om

învățat cu cunoștințe într-ale Bisericii, ca să-și exprime părerea în

<sup>27</sup> Н. Н. Воейков, Церковь, Русь, и Рим, Минск, Лучи Софии, 2000, (N. N. Voieicov, Biserica, Rusia și Roma, Minsk), p. 364 (traducere din limba rusă).

<sup>28</sup> Macarie (Bulgakov), Mitropolit al Moscovei și al Kolâmeii, cartea IV-a, partea a II-a, *op. cit.*, p. 183.

<sup>29</sup> Arhiepiscopul Vasian era duhovnicul cneazului și avea o influență deosebită asupra cneazului. El a spus cneazului într-un moment delicat când acesta s-a întors la Moscova, fiind în război cu tătarii: „tot sângele creștinilor cade asupra ta, pentru că tu i-ai trădat, fugi să nu lupți cu tătarii. Ți-e frică de moarte? Nu ești un om nemuritor, dar muritor. Dă-mi armata în conducerea mea – o să vezi, o să mă închin eu, un bătrân, capul meu către tătari.” *Ibidem*, cartea IV-a, partea I-a, p. 46 (traducere din limba rusă).

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. 43 (traducere din limba rusă).

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 43 (traducere din limba rusă).

<sup>32</sup> Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. I, p. 366.

chestiunea aceasta<sup>33</sup>. Aș dori să menționez că acest conflict dintre marele cneaz și mitropolit s-a reînceput la 1482 după mitropolitul Macarie<sup>34</sup>, iar Golubinski<sup>35</sup>, arhiepiscopul Filaret<sup>36</sup> și Kartășev<sup>37</sup> susțin că la 1481. Este evident că această scrisoare nu ajunge în „toiul certei”, ci după mai bine de doi sau trei ani după care se încheiase conflictul<sup>38</sup> și atunci nu mai este verosimilă această opinie a lui Paul Mihailovici.

E. E. Golubinski susține că „episcopul a scris scrisoare fără a fi rugat de mitropolit, dar a decis personal să adeverească celui din urmă (mitropolitului) că, într-adevăr, trebuie să meargă împotriva (mersului) soarelui<sup>39</sup>. Desigur, pentru că nu avem scrisoarea de adresare a ierarhului moscovit către episcopul de la Roman, putem să considerăm ca verosimilă această afirmație a istoricului rus, dar în textul slavon al epistolei găsim, surprinzător, un argument pe care îl folosește și mitropolitul Gherontie în disputa cu arhiepiscopul Vasian Râlo și arhimandritul Ghenadie, chemați de cneaz pentru a susține opinia contrară și anume evocă argumentul „по кадилу”, „după cădelniță”<sup>40</sup>, (în textul românesc tradus de Ștefan Ciobanu – acest detaliu lipsește „fie la sfințire, fie la toacă, sau orice altă lucrare”), se are în vedere căderea Sfintei Mese de către diacon, care începe din partea dreaptă și merge în jurul Sfintei Mese împotriva soarelui<sup>41</sup>.

Un alt argument că această epistolă a fost scrisă la cererea ierarhului moscovit este foarte categoric la obiect; este că această practică liturgică este streină învățaturii Bisericii Ortodoxe” că, în legea grecească nimic nu se face în Sfânta Biserică după mersul soarelui, ci tot îndărăt”, dar specifică Bisericii Romano-Catolice, „La noi latinii fac așa”, ne mărturisește episcopul Vasile, desigur, nu întâmplător, ci pentru a combate această învățătură „inovatoare”<sup>42</sup>,

<sup>33</sup> Paul Mihailovici, *op. cit.*, p. 10.

<sup>34</sup> Macarie (Bulgakov), Mitropolit al Moscovei și al Kolâmeii, *op. cit.*, cartea IV-a, partea I-a, p. 44.

<sup>35</sup> E.E. Golubinski, *op. cit.*, p. 554.

<sup>36</sup> Arhiepiscopul Filaret, *op. cit.*, p. 416.

<sup>37</sup> A .V .Kartășev, *op. cit.*, p. 404.

<sup>38</sup> E. E. Golubinski, *op. cit.*, p. 555.

<sup>39</sup> *Ibidem*, p. 555, (traducere din limba rusă).

<sup>40</sup> *Ibidem*, p.555 vezi Описание рукописных сбниковъ Публичной Библиотеки Бычкова (Descrierea colecțiilor de manuscrise a Bibliotecii Publice lui Bâcikov), I, 507, sub fin. (traducere din slava veche).

<sup>41</sup> Macarie (Bulgakov), Mitropolit al Moscovei și al Kolâmeii, *op. cit.*, cartea a IV-a, partea I-a, p. 44.



susținută de marele cneaz și aderenții lui. Chiar dacă relația dintre marele cneaz și papă era una bună, acesta căsătorindu-se la propunerea<sup>43</sup> cardinalului Visarion, atitudinea lui Ivan Vasilevici rămâne una rezervată față de papă.<sup>44</sup> Mai avem și un conflict religios dintre ucraineni, bieloruși și rușii ortodocși cu polonezii și lituanienii catolici în cadrul uniunii polono-lituaniene, care era într-o dispută acerbă cu marele cneaz al Moscovei referitor la regiunile locuite de acești slavi ortodocși, iar episcopii ruși din cnezatul moscovit erau antiunioniști, cărui fapt îl obligau pe cneaz să ducă o politică antipapală, iar Ivan Vasilevici este unul din pionierii politicii de eliberare a ortodocșilor slavi din cnezatele supuse lituanienilor, iar mai târziu Petru I al slavilor ortodocși din Balcani. Astfel, ortodoxia devine un mijloc politic eficace de centralizare a statului rus și de lărgirea a posesiunilor sale. Ivan al III-lea va începe un război cu ginerele său, marele duce Alexandru al Lituaniei, deoarece o obligase pe fiica sa, Elena, să o treacă la catolicism. Desigur, acesta era un pretext, dar destul de incomod pentru marele duce al Lituaniei. Așadar, Ivan Vasilevici nu-și putea permite o imagine etichetată de clerul majoritar rus sau mai ales de un episcop din afara țării, drept aceea a unui susținător al unei învățături „inovatoare” specifice latinilor. Acest fapt nu era în acord

---

<sup>42</sup> Golubinski însuși consideră „că mersul împotriva soarelui exemplifica în Moscova o tradiție veche care cuprindea un obicei specific tuturor și în mod evident marelui cneaz i-a fost insuflată o nouate” E. E. Golubinski, *op. cit.*, p. 555 (traducere din limba rusă).

<sup>43</sup> „În 1469”, Ivan al III-lea este curtat de propunerea cardinalului Visarion, prin mai multe solii, de a se căsători cu nepoata ultimului împărat bizantin. În diplomele Papei Pavel al II-lea se menționa credința ortodoxă, iar numele i s-a schimbat din Zoe în Sofia. Scopul, desigur, era de a-l aduce pe Ioan al III-lea la catolicism și a-l antrena în lupta antiotomană.

La 24 iunie 1472, după audiența la papa Sixt al IV-lea, Zoe a plecat, însoțită de 60 de călăreți și o numeroasă suită de greci și italieni. Unul dintre acești greci s-a călugărit în Rusia și a devenit sfânt, cu numele de Casian de Mangop.

La 12 noiembrie 1472, Zoe a ajuns în Moscova și în aceeași zi s-a cununat la Kremlin (Т. Д. Панова, Кремлевские усыпальницы, История, судьба, тайна), (Т.Д. Панова, Криптеle..., *op. cit.*, pp. 124-130 (traducere din limba rusă).

<sup>44</sup> Istoricul american Nicholas Riasanovsky menționează: „Deși Ivan al III-lea s-a considerat un succesor al cnejilor kieveni, el a refuzat să se lase în planuri mai ample sau să-și sacrifice independența. Astfel, a refuzat sugestia papei de a se uni cu Roma sau de-a restabili în persoana conducătorului moscovit, un împărat creștin la Constantinopol, iar el a răspuns: «Ne rugăm ca Domnul să ne lase pe noi și copiii noștri să rămânem așa cum suntem acum, stăpâni în țara noastră, în ceia ce privește încoronarea așa cum nu am dorit-o niciodată, nu o dorim nici acum»”. (Nicholas V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, Ed. Institutului European, Iași, 2001, p. 123)

cu viziunile sale politice, nici religioase.

Revenind la contextul scrisorii episcopului Vasile, subliniem că această rânduială tipiconală „după mersul soarelui”, conform canoanelor Bisericii „după legea grecească”, „este afurisit de întâiul sobor al celor 318 purtători de Dumnezeu”. Iar dacă destinatarul acestei scrisori este „Kir Gherontie”, atunci învinuitul este „acela” și anume marele cneaz, care nu ascultă de „sfinții părinți de la Niceea”. O atare catalogare este mai mult decât un argument, este o amenințare cu afurisirea de către Biserică.

Greutatea acestor cuvinte ne înclină să credem că au fost „comandate” de ierarhul moscovit, dar mai ales folosirea aceluiași argument, și anume a celui referitor la cădere, „по кадилу”, pe care l-am menționat mai sus.

Cunoașterea episcopului Romanului, după preotul profesor Mircea Păcurariu, de către mitropolitul Gherontie a avut loc prin „Elena, căsătorită, în 1483, cu Ivan cel Tânăr, fiul marelui cneaz Ivan al III-lea”<sup>45</sup>. Această idee a părintelui Păcurariu poate fi corectă, pentru că avem o scrisoare a „marei cneaghine Olena”<sup>46</sup> adresată „prea dulcelui și scumpului domn și dragului părinte Ioan Ștefan voievod”<sup>47</sup>. Această scrisoare nu amintește absolut deloc de problema tipiconală de la Moscova. Dar rămâne o ipoteză valabilă, deoarece cunoscutul slavist Iațimirski<sup>48</sup> semnala existența acestei corespondențe emise de Elena Voloșanca către tatăl său Ștefan, domnul Moldovei. Editorii acestei epistole avizează ca dată de emiterie a scrisorii „nu mai devreme de ianuarie 1483 – nu mai târziu de anul 1502”<sup>49</sup>. O dată de emiterie foarte largă ca timp, dar totuși posibilă

<sup>45</sup> Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. I, p. 366.

<sup>46</sup> Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și României în veacurile XV – începutul celui de-al XVIII[lea]”. vol. I (1408- 1652), ed. J.S. Grosul, A. C. Oțetea, A. A. Novoselski, L.V. Cerepnin, Moscova „Editura” Știința”, 1965, p. 57; Olena este numită în cronicile Elena sau Olena. De exemplu, „cneaghinea Olena” în Симеоновская Летопись, (Cronica Simeonov), том XVIII, Издательство (Ed.), ООО „Знак”, Москва, 2007, стр. 270 (traducere din slava veche); Alexandru Boldur explică „ucraînește Olena”, Alexandru V. Boldur, Ștefan cel Mare Voievod al Moldovei (1457-1504), ediția II-a, Editura Junimea, Iași, 2004, p. 316.

<sup>47</sup> *Ibidem*, p. 58.

<sup>48</sup> А.И. Яцимирски, Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV-XVII вв (*Din istoria literaturii slave în Moldova și Valabia în secolele XV-XVII*), vezi Damian P. Bogdan, *O călătorie științifică în U.R.S.S. în „Analele româno-sovietice”*, 1 (29), ianuarie-martie (anul XIV - seria III-a), p. 136.

pentru informarea episcopului Vasile până la 1484, 2 februarie de către Elena. E.E. Golubinski susține că „episcopul a fost informat despre acest conflict din Moscova de solii ruși, veniți la socrul marelui cneaz (din anul 1482), (Ștefan, voievodul Moldovei)”<sup>50</sup>.

Referitor la căsătoria și venirea solilor ruși, avem relatarea cronicilor, *Cronica de la Lvov* și *Cronica de la Vologodsk-Perm*, care ne furnizează informații mai pe larg. Cronica de la Lvov ne relatează, într-o primă fază, opoziția regelui Poloniei”, Andrei Plesceev și Ivan Zinovievici s-au dus după ea [Elena], dar regele [Poloniei] nu a vrut să-i lase să treacă”<sup>51</sup>. În cea de-a doua fază de negocieri diplomatice a salvoconductului obținut de solii ruși pentru aducerea domniței Elena la Moscova sunt amintiți doi frați, „Andrei și Petru Mihailovici Pleșceev”.<sup>52</sup> Cronica Vologodsk – Perm amintește pe „Mihail Pleșceev”<sup>53</sup> și sunt remarcați și trei boieri moldoveni în această ultimă cronică; „Vlaicu și Sincu și Gherasim”<sup>54</sup>. Astfel, această scrisoare putea fi trimisă cu acești boieri împreună cu delegația moscovită. Mai putem menționa că Mihail Iacovlici, care este menționat în scrisoare, ar putea fi acest Mihailo Plescev, care nu este identic patronimicul solilor, „Mihailovici” din Cronica de la Lvov și nici cu numele solului. Dar mai există o altă inexactitate, că delegația este ajunsă până în „praznicul Bobotezei”, când are loc cununia, adică până în 6<sup>55</sup>, 12<sup>56</sup> sau 16<sup>57</sup> ianuarie anul 1483, iar scrisoarea este

<sup>49</sup> *Ibidem*, p. 57 .

<sup>50</sup> E. E. Golubinski, *op. cit.*, p. 555( traducere din limba rusă).

<sup>51</sup> Tatiana Panova, Soarta marii cneaghine Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, în „Ștefan cel Mare și Sfânt, atlet al credinței creștine”, Ed. Mușatinii, Suceava, 2004, p. 465; Cronica de la Lvov, în Русские Летописи (Cronicele Ruse) [RL], IV, Ryazan, 1999, p.452. „Ștefan a trimis fiica în Rusia împreună cu boierii săi: Lanc, Sinc și Gherasim, împreună cu nevestele lor. Cazimir nu numai a dat cale liberă, dar a trimis daruri în semn de recunoștință”. Karamzin, *op. cit.*, p. 246; „La trecerea domniței prin Lituania, la Novgorodeț, împuneriții regelui Cazimir i-au oferit daruri”, Gheorghe Bezviconi, „Contribuții la relațiile româno-ruse”, Ed. Tritonc, București, 2004, p. 50.

<sup>52</sup> *Ibidem*, p. 465; *Ibidem*, pp. 452-453.

<sup>53</sup> Damian P. Bogdan, Recenzii la *Colecția completă a cronicelor rusești*, tom 26, Letopisețul Vologdo-Permic, Analele româno-sovietice, seria istorie, 1(33), ianuarie-martie 1961 (anul XV-seria III-a) p. 173, Полное собрание русских летописей, Том двадцать шестой, Вологодско-Пермская летопись, (Colecție completă a cronicilor ruse, volumul al douăzeci și șaselea, Cronica Vologdo-Perm) Изд. АН.СССР.М.-Л1959 412(413).

<sup>54</sup> *Ibidem*, p. 173.

scrisă abia la 2 februarie 1484. Astfel, concluzionăm că scrisoarea nu a ajuns la Moscova prin intermediul acestei delegații, dar admitem că putea să-l informeze pe ierarhul Romanului despre acest conflict moscovit.

Panova mai mult ca sigur susține eronat că „Elena a plecat la Moscova în 1483”, deoarece, dacă ar fi plecat la 1 ianuarie 1483, Elena nu ajungea la cununie pe 6,12 sau 16 ianuarie cu toată suita la Moscova<sup>58</sup>.

Paul Mihailovici conchide că din expresia „din nou dăm de știre”<sup>59</sup>, ar reieși că autorul ar mai fi scris o scrisoare. Această ipoteză poate fi verosimilă din o afirmație a lui Ulianițki, că „în prima jumătate a secolului al XVII-lea, încă existau cărți valahe de la 6990 (1482) până la 7013(1505), cu trimiteri din Moscova și sosiri ale solilor moscoviți, precum și cu sosiri la Moscova și plecări ale solilor valahi”.<sup>60</sup> Desigur, dispariția acestor cărți a soliilor a dus și la dispariția textelor soliilor care puteau cuprinde și epistola episcopului Vasile de la Roman. Astfel, prima scrisoare ar fi posibil să ajungă cu solii moscoviți sau moldoveni, înainte de 1484, odată cu venirea Elenei, adică la 1483.

O opinie a lui Golubinski, citită printre rândurile cronicilor, și

---

<sup>55</sup> *Ibidem*, p. 173.

<sup>56</sup> Семионовская Летопись (Cronica Semionov), Moscova, 2007, Ed. 000 Znak, p. 207.

<sup>57</sup> Новгородская Летопись (Cronica Novgorod), Ed „Языки славянской культуры”, Moscova, 2004, tom XLIII, p. 270.

<sup>58</sup> „De la Moscova la Iași, o știre putea ajunge, în condiții de iarnă, în 25 de zile – „Ionel-Claudiu Dumitrescu „Activități informative românești în serviciul Porții Otomane (secolele XVI-XVII), p. 53 în Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, XXXV, 1998, Ed. Univ. „Al. I. Cuza”, Iași; Tashin Gemil, „Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)”, București, 1984, doc. 204, p. 419, ca exemplu „în ianuarie 1653, oamenii lui Vasile Lupu au sosit din părțile Moscovei în exact 25 de zile (kâmil yigirimi beş gunde Moskov tarafindan adamlarınız gelub), *ibidem*, p. 46; *ibidem*, p. 289, doc. 127

<sup>59</sup> Paul Mihailovici, *op. cit.*, p. 11.

<sup>60</sup> V. A. Ulianițki, *Materiale pentru istoria raporturilor reciproce ale Rusiei, Poloniei, Moldovei, Valahiei (Țării românești) și Turciei în sec. XIV-XVI*, Moscova, 1887, p. IV; Alexandru V. Boldur, *op. cit.*, p. 217; În vechile arhive ale diplomației rusești se păstrau cărțile moldovenești (knigi voloskie) din anii 1482-1505, cu însemnări de sosiri și trimiteri de numeroase solii. „Cărțile nu au ajuns până în vremurile noastre, dar cercetătorii problemei, ca profesorul Vladimir Ulianițki, semnalează importanța atribuită la Moscova relațiilor cu Moldova”, Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 50.

anume că „tipicul (rânduiala) nu au îndreptat-o” și aceasta se explică prin faptul „că marele cneaz s-a văzut nevoit să se smerească în fața mitropolitului: «Marele cneaz a plecat la el [mitropolit] însuși și a bătut închinăciuni, rugându-l se revină la conducerea mitropoliei, recunoscând că el [marele cneaz] este vinovat în toate; promițând să asculte de mitropolit în toate învățăturile, așa cum a fost în vechime»<sup>61</sup>, dar „de opinia sa nu lăsat și de aceea a cerut ca pe viitor să aibă un tipic făcut în formă scrisă”<sup>62</sup>.

Dacă această scrisoare ajunge la 1484, desigur că acest fapt nu mai are puterea de-a schimba ceva esențial în conflictul dintre mitropolit și marele cneaz, dar ea confirmă corectitudinea rânduiei tipiconale pentru sfințirea altor biserici și anume într-o „formă scrisă” pe care marele cneaz dorea să o vadă ca și argument. Am menționat mai sus că rușii în această perioadă credeau numai „mărturisirilor scrise”.

Un fapt interesant este că marele cneaz nu apelează la greci pentru a explica această nelămurire tipiconală. Această explicație o găsim la istoricul Golubinski, care susține că „pentru hotărârea disputei era firesc să se adreseze cu întrebarea (aceasta) la greci, cum au la ei obiceiul; dar marele cneaz, indiferent de adresarea (răspunsul) unui oarecare arhimandrit sau egumen, de exemplu [de la] Athos, în special aceasta n-a făcut-o, cum am spus mai sus, rușii de acum au încetat a-i socoti pe greci deținători (moștenitori) ai ortodoxiei în chestiuni și ritualuri bisericești, nu mai respectau autoritatea lor”<sup>63</sup>. Iar legătura de familie între Sfântul Ștefan cel Mare cu Ivan al III-lea, credința ortodoxă și neatârnamarea lui politică, precum și limba slavonă, în care se semnau actele, era constituiau confirmări nepărtinitoare, pe care mitropolitul Gherontie le putea folosi în fața cneazului.

Această epistolă a Episcopului Vasile din târgul Romanului putea să contribuie și la apariția unui „scurt articol din cadrul colecției datate cu anul 1490-91, care interzicea preoților această practică de-a merge după soare, fiind considerați eretici fiind anatematizați și condamnați”<sup>64</sup>.

Nicolae Cartoian remarcă: „Pe timpul lui Ștefan cel Mare cul-

<sup>61</sup> Macarie (Bulgacov), *op. cit.*, p. 45 ( traducere din limba rusă).

<sup>62</sup> E. E. Golubinski, *op. cit.*, p. 555 ( traducere din limba rusă).

<sup>63</sup> *Ibidem*, p. 555 ( traducere din limba rusă).

tura religioasă în formă slavă era așa de satisfăcătoare pentru Moldova, încât, în 1484, Episcopul de Roman, Vasile, se încumetă să intervie în problema de ordin teologic care iscase conflictul dintre Mitropolitul Moscovei, Gherontie și principele Moscovei, Ivan al III-lea Vasilevici”<sup>65</sup>.

Aceste realități ne fac să realizăm importanța ortodoxiei românești pentru întreaga lume ortodoxă și temeiul de netăgăduit al dreptei credințe a neamului românesc.

---

<sup>64</sup> Arhim. Macarii Veretennikov, *op. cit.*, p. 407; РГБ, Муз., № 3271.Л.44.об, Седельников А.Д., Рассказ 1490 \. Об инквизиции Тр. Комисии по древнерусской литературе. Л., 1932, т.с. 425 ( traducere din limba rusă).

<sup>65</sup> Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1980, p. 47.

**The Letter of Bishop Basil of Roman in the context  
of the conflict between Metropolitan Gherontie  
and the Great Cneaz Ivan the 3rd,**

Nicolai ZAGNAT

*The author of the historical research „The Letter of Bishop Basil of Roman in the context of the conflict between Metropolitan Gherontie and the Great Cneaz Ivan the 3rd”, Nicolai Zagnat analyses important yet unknown historical document in order to represent the political and religious connections between the Romanians and Russians during the reign of the Great Cneaz Ivan the 3rd. Searching Russian documents, the author realizes the dialogue between the hierarchs of this two nations and the debates on liturgical and theological issues .*